

ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО СВІТУ

УДК 165.721

МОРОЗОВ Андрій, д. філос. н., доцент, професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету

НИГІЛІЗМ І ПСЕВДОДУХОВНІСТЬ: ЛЮДСТВО НА РОЗДОРІЖЖІ

Досліджено проблему негативних наслідків нігілістичного світогляду та шляхів їх компенсації. Ситуація "смерті бога", екзистенційного вакууму та релятивізації цінностей добра і зла приводить людину до роздоріжжя: або протистояти моральному хаосу через впровадження автономної нормативної етики (Кант), яка містить прихований тоталітарний потенціал, або вдаватися до сумнівних психоделічних псевдодуховних практик, де метафізична ностальгія за вищим смислом набуває антисоціальних деструктивних форм прояву.

Ключові слова: нігілізм, моральний хаос, категоричний імператив, метафізична ностальгія, психоделічні практики, псевдодуховність.

Морозов А. Нигилизм и псевдодуховность: человечество на перепутье. Исследована проблема негативных последствий нигилистического мировоззрения и путей их компенсации. Ситуация "смерти бога", экзистенциального вакуума и релятивизации ценностей добра и зла приводит человека на перепутье: либо противостоять моральному хаосу путём введения автономной нормативной этики (Кант), которая содержит скрытый тоталитарный потенциал, либо прибегать к сомнительным психоделическим псевдодуховным практикам, где метафизическая ностальгия по высшему смыслу приобретает антисоциальные деструктивные формы выражения.

Ключевые слова: нигилизм, моральный хаос, категорический императив, метафизическая ностальгия, психоделические практики, псевдодуховность.

Постановка проблеми. Філософський нігілізм, як показав Ф. Ніцше, є логічно необхідним фінальним етапом розвитку західної філософської думки (ширше – західної історії культури). Тому сучасна людина опинилася в ситуації, яку філософ описав так: "Пустеля росте. Горе тому, хто приховує в собі пустелю" [1]. У філософії ХХ ст. цю "екзистенційну пустелю" старанно і методично розширювали завзяті послідовники Ф. Ніцше – атеїстичні екзистенціалісти, для яких закинута в цей світ людина нічим не обумовлена, позбавлена сутності,

норми, порядку, опори. Стрімко зникає світ Традиції – тобто світ "нормальної культури" (Ю. Евола), вертикально орієнтованої, такої, що керується принципами, які перевищують людський та індивідуальний рівень і націлені на вищий священний духовний світ "не від світу цього". Сфера моралі автономізується від традиції і божественного авторитету, внаслідок чого раціональність формального морального закону втрачає ціннісну складову. Гостро відчуваючи фальш сучасного модерного світу, зокрема бездушний і відчужений світ капіталістичної економіки, молодь з середовища субкультури намагається компенсувати нестачу вищого смислу через звернення до архаїчних домодерних ініціативних практик з використанням психоактивних речовин. Таким чином, сьогодні молода людина опиняється між Сциллою нігілізму і Харибдою псевдодуховності Нью-Ейджу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми нігілізму та його негативним моральним наслідкам присвячено праці класиків світової літератури Ф. Достоєвського, І. Тургенєва, Ф. Ніцше [1], А. Камю, філософів – М. Гайдеггера та Ю. Еволи [2]. Етичні проблеми сучасного постмодерного світу піднімає З. Бауман. Проблему нормативної автономної "етики обов'язку" розглядав І. Кант. Питання компенсації нігілізму в сучасній молодіжній контркультурі досліджує італійський культур-антрополог – Л. Зойя. Нині відсутні наукові дослідження, які б пов'язували філософський нігілізм, з одного боку, з "етикою обов'язку" Канта, а з іншого – із молодіжними субкультурами, де практикується вживання психоделіків. Очевидно, це пояснюється тим, що західна ліберальна філософська думка або дійсно не вбачає своє коріння в нігілізмі, або свідомо приховує цей зв'язок від широкого загалу. Це зумовило необхідність написання цієї статті.

Мета статті – дослідити сутність і негативні моральні наслідки філософського нігілізму, показати існуючі спроби компенсації смислового духовного вакууму, наявні як в академічній етиці, так і в молодіжній контр-культурі, де спроба реалізувати одвічний потяг людини до духовної ініціації-посвячення здійснюється шляхом психоделічних практик.

Матеріали та методи. У ході дослідження використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії та моделювання, компаративний та історико-філософський методи, а також діалектичний закон "подвійного заперечення".

Результати дослідження. Цінності сучасності прямо протилежні традиційним. Недарма в релігійних індуїстських доктринах сучасність отримала назву "калі-юги", тобто темного віку, якому властива атмосфера занепаду, хаосу, духовної та інтелектуальної деградації. Як зазначає італійський консервативний філософ Ю. Евола у праці "Осідлати тигра" [2], хаос нашої епохи, якщо вірити давнім індуїстським пророцтвам, символічно пов'язаний із пробудженням Калі, богині сексу та оргіастичних обрядів. Тріумф хаосу означає тріумф непри-

критої дикої жіночості, в надрах якої ще не прокинувся сонячний чоловік, що променями логосу її пізнає, оцінить і приборкає. Ліберальний рух за права жінок, широко розповсюджений фемінізм і емансипація – лише один з небагатьох симптомів, що прекрасно вписуються в окреслену картину.

Цікаво, що сучасні філософські, соціологічні та неорелігійні концепції несвідомо відтворюють на своєму рівні ті інтуїції, які висловлював дві з половиною тисячі років назад давньогрецький мудрець Фалес, коли писав, що начало речей – вода [3]. Фалес мав на увазі, що все різноманіття світу не лише генетично виходить з води, але й з необхідністю перетворюється на воду, розчиняється в ній, рано чи пізно повертається в первісний океанічний стан, що потім знову відродиться в нових формах. "Вода" з філософсько-метафізичної точки зору – це першооснова, метафізичний принцип, що означає первісний безформний стан буття, безодню і хаос, але водночас і завершальний стан історії. Сьогодні ми спостерігаємо, що постмодерн як кінець історії або "постісторія" чутливий до образу (метафори) хаосу і води. Якщо взяти сучасні доктрини, наприклад, Нью-Ейдж, то в них пророцтва Фалеса підтвердилися в тому, що сучасна епоха отримала назву "ера Водоля", де головною ознакою є текучий безформний стан світу. Симптоматично, що абсолютно незалежно, працюючи в іншій парадигмі, відомий соціолог З. Бауман охарактеризував сьогодення як "текучу реальність" (*liquid reality*), де в культурі та ідентичності не залишилося нічого фіксованого і сталого [4].

Однак хаос розпочався не сьогодні; його витoki слід шукати 500 років тому – із настанням доби філософського Модерну. Саме тоді сучасна (модерна) людина відчула й усвідомила себе відірваною від коріння у священному ґрунті традиції. Вона почала повністю належати самій собі. Ф. Ніцше вказує на кардинальний поворот європейської цивілізації – нігілізм, "смерть бога", що є началом краху всіх цінностей. Мораль, позбавлена авторитету божественного, заражена скепсисом і невір'ям, поступово руйнується. Єдиною опорою для моралі, що втратила залежність від метафізики і теології, стає розум. Мораль перестає бути гетерономною, заснованою на священній традиції та авторитеті, стає автономною. Людський розум стає абсолютним критерієм істинності суджень. Згадаймо знамените кантівське – "май мужність користуватися своїм власним розумом". Але водночас така мораль дуже скоро виступає об'єктом критики, адже універсальним розумом, за визначенням, може бути лише один – божественний. Людський же розум розпадається на безліч "розумів" – культурно та історично обумовлених, мінливих, ніколи не остаточних. Розум людський може бути яким завгодно – інструментальним, прагматичним, комунікативним, цинічним, шизофренічним, але тільки не універсальним.

Нігілістичний розум може стати відверто божевільним, як це можна побачити на прикладі героїв Ф. Достоевського. Так, божевіль-

ний "ніцшеанець" Кірілов з роману "Біси" в одному зі своїх монологів каже: "Життя є біль, життя є страх, і людина нещасна. Тепер все біль і страх. Тепер людина життя любить, тому що біль і страх любить... Тепер людина ще не та людина. Буде нова людина, щаслива і горда. Кому буде все одно жити або не жити, той буде нова людина. Хто перемаже біль і страх, той сам богом буде. А той Бог не буде. Тоді нове життя, тоді нова людина, усе нове. Тоді історію ділитимуть на дві частини: від гори до знищення бога, і від знищення бога до... зміни землі і людини фізично. Буде богом людина і зміниться фізично. І світ зміниться, і справи зміняться, і думки, й усі почуття... Всякий, хто хоче головної свободи, той повинен сміливо убити себе. Хто сміє убити себе, той про таємницю обману дізнався. Далі немає свободи; тут все, а далі немає нічого. Хто сміє убити себе, той бог. Тепер всякий може зробити, що бога не буде і нічого не буде" [5, с. 113] (*пер. М. А.*). Ю. Евола справедливо зазначає, що у світській автономній моралі, відірваній від традиції і змушеній щось відповідати на виклики нігілізму, залишається лише "вихолощене і застигле "ти повинен", якому бажають надати силу закону, здатного приборкати всі природні потяги" [2, с. 32]. Метафізичний бунт знищує релігійні підвалини моралі, утворює ціннісну порожнечу, яку й покликана заповнити автономна "етика обов'язку". Але, намагаючись з'ясувати конкретний зміст цього морального обов'язку ("ти повинен"), людський розум наражається на порожнечу і може задовольнитися лише формою. За універсальним моральним імперативом І. Канта, слід вчиняти тільки згідно з такою максимою, керуючись якою ти в той же час можеш побажати, щоб вона стала всезагальним законом [6]. На перший погляд, Кант фактично переформулював універсальну біблійну заповідь: "Вчиняй відносно інших так, як би ти хотів, щоб вчинили з тобою". Але між Кантом і духом Нового Заповіту (а не його формальною "буквою") принципова різниця. Заповідь ґрунтується не просто на божественному авторитеті (Біблія як Слово Бога, "богонатхненний текст"), але передусім на верховній цінності божественної любові. Адже Бог Нового Заповіту уособлює не вищу Справедливість чи Відплату (як це можна подекуди побачити у ветхозавітних текстах), а саме Любов. Револьюційність Нового Заповіту в тому, що любов оголошується ієрархічно вище справедливості. Саме тому наведений текст першої заповіді неодмінно пов'язаний із текстом другої заповіді: "люби ближнього свого, як самого себе". Якщо ти любиш ближнього, то ти зможеш щиро вчиняти з ним так, як би ти хотів, щоб вчиняли з тобою. Якщо не любиш, заповідь перетвориться на імітацію, ханжество і "фарисейство". Що ж до імперативу Канта, то тут зовсім упускається з виду фактор любові. Замість цього імператив ґрунтується виключно на розумовій процедурі "універсалізації", яка передбачає два формальні питання: "Що, якби всі робили так, як я?"; "Що, якби на місці іншого опинився би я?" Теоретично все ніби правильно. На практиці ж існує висока ймовірність того, що кантівський імператив у ситуації

ціннісного релятивізму та нігілізму (коли теза євангеліста Іоанна "Бог є любов" втратила будь-який сенс), буде інтерпретований таким чином: "вчиняй так, щоб твої дії не вступали у протиріччя з існуючими нормами законодавства (міжнародного права)". За такої трактовки відбувається звуження всього внутрішнього багатства моральної культури до права (закону). Відповідно, людство потрапляє в ситуацію: все те, що не заборонено, дозволено.

Формулюючи імператив, Кант не передбачив, що закони діють не лише в демократіях, але і в тоталітарних державах, і навіть у художніх антиутопіях. Його рідна Німеччина стала через 150 років прикладом того, як законслухняність служить основою соціального конформізму і готовності суспільства до виправдання репресій, масових убивств і переслідувань інакомислячих заради побудови раю на теренах "життєвого простору" арійської раси. Зведення моралі до законодавства означає позбавлення морального виправдання опору тоталітарній системі. У межах кантівської етики таке поняття, як "в'язень сумління" стає непотрібним і абсурдним.

Змоделюймо таку ситуацію. Припустимо, що нацистський режим Третього Рейха на чолі з А. Гітлером переміг у Другій світовій війні та встановив планетарну диктатуру. Кантівський імператив у цій ситуації антиутопії виглядав би так: "Вчиняй так, щоб максима твоєї волі могла би бути основою всезагального законодавства Третього Рейха". Отже, кантівський імператив може служити добру тільки у такій "ціннісній системі координат" (Ч. Тейлор), яка імпліцитно передбачає класичні античні та християнські чесноти – поміркованість, розсудливість, справедливість і головне – любов. В інших ціннісних системах кантівський імператив перетворюється на злу деструктивну силу. Щоб ясніше збагнути цю думку, розглянемо друге формулювання категоричного імперативу: "Стався до людства в своєму обличчі (так само, як і в обличчі будь-кого іншого) завжди тільки як до цілі і ніколи – як до засобу" [6]. Знову ж таки постає закономірне питання: якщо ціллю є "генетично краща людина", "чиста і досконала людська порода", "чиста арійська раса", то яким буде моральний вирок таким діям? Тоді виходить, що сумнозвісні методи євгеніки, в тому числі стерилізація, випробування експериментальних ліків над людьми, масове знищення генетично поганого матеріалу (з точки зору загального законодавства Третього Рейха) – морально виправдані. Так само, як і виправдані дії тих, хто, підпорядковуючись такому законодавству, пише доноси, наклепи, застосовує тортури, дає фальшиві свідчення і т. ін.

Відтак, сфера застосування кантівського морального імперативу обмежена існуючими культурними цінностями. В ситуації нігілізму, ціннісного розмивання виникає небезпека його перекрученого розуміння. В інших випадках, пресловуте кантівське "повинен, тому що повинен" (пор. з християнськими етичними максимами: "повинен, тому що люблю", "повинен, тому що жалкую, відчуваю провину", "повинен, тому що всі винні перед всіма" (Ф. Достоєвський) може викликати не

конформізм, але абсолютно протилежну реакцію бунту і спротиву проти існуючої політичної чи морально-правової системи. Адже природно постають питання – "чому повинен?", "кому повинен?" і т. д. Таким чином, кантівська моральна філософія, латаючи порожнечу метафізичного нігілізму, ще більше примножує його негативні наслідки.

Ю. Евола зазначає, що трагедія європейського нігілізму в тому, що він охоплює не лише сферу моралі, але також сферу істини і світогляду. Смерть Бога означає втрату будь-якого смислу життя і будь-якого вищого виправдання існування. "Істинний світ" або світ верховних цінностей буття, духа, добра і краси, оголошений вигадкою людства в результаті ослаблення життєвих сил і потреби втечі від реальності. Світ життя був оголошений хибним, ілюзорним, проклятим. Нігілізм означає усвідомлення того, що світ духу був завжди ілюзією, плодом людської уяви. Отже, єдиним світом залишається той, що раніше заперечувався і принижувався в ім'я Бога, істини, тобто "в ім'я того, чого немає, але повинно бути". Формула нігілізму така: "Того, що повинно бути, немає; те, що є, суть те, чого не повинно бути" [2]. У цьому весь трагізм нігілізму. Існування не має жодної точки відліку, жодного масштабу поза собою, жодного смислу і цілі. Настає ера симулякрів, що маскують абсурд світу і хаос історії. Ера кризи ідентичності.

Ще один небезпечний аспект нігілізму, який пов'язаний не стільки із втратою ідентичності та орієнтирів, скільки із руйнуванням сім'ї як суспільного інституту. Якщо світ розуміється як воля до влади, то відповідно людина починає сприймати його як репресивність, і далі повстає проти нього. Це ясно на прикладі проявів нігілізму в ХХ ст. – так званої "сексуальної революції" і феномену рок-музики. Американський культуролог А. Блум відзначає, що рок-музика – це варварська апеляція до сексуальних інстинктів, не до любові, не до еросу, а виключно до сексу. З дозволу вищих авторитетів індустрії розваг рок підносить дітям на срібному блюді те, з чим їх примушують зачекати батьки. Неминучий наслідок такого сексуального інтересу – бунт проти репресивної влади батьків. Сексуальній революції необхідно повалити будь-які засоби раціональної домінації – цього ворога принципу насолоди. Те, що було колись безсвідомим чи напівсвідомим незадоволенням підлітка, стає новим "Священним Писанням" [7].

Якщо епоху домодерну можна порівняти з садом красивих квітучих і плодоносних дерев, модерн – із зрубленими деревами, з їх пнями, які нагадують про те, що на цьому місці колись був сад, то постмодерн – це процес остаточного викорчовування пнів, стирання всіх залишків та слідів традиційного світоустрою, і водночас розчищення місця для чогось нового. Модерна картина світу після тріумфу нігілізму стала плоскою, двовимірною, повністю закритою для священної царини духу-логосу. Але духовна природа людського проривається через штучні інтелектуальні нашарування. Тому природно, що у

людини, що занурена в цю ситуацію, поступово назріває радикальна відмова від такого світу. Нігілізм свого часу виник як метафізичний бунт, але відкритою залишається й можливість бунту проти нігілізму, коли відкидається не Бог як цінність, а навпаки картина світу, в якій "бог помер". Це бунт проти життя в десакралізованому суцтві, бунт проти розуміння світу як абсурду і волі. Суть подвійного заперечення (бунту проти бунту) виражається в колосальному напруженні та нестерпному болю через розрив зв'язку. І це не просто фізичний біль, а душевна рана ностальгії. Етимологічно слово "ностальгія" складається з двох частин – "рідна земля" і "біль". Ностальгія – це біль по рідній землі, біль-нудьга і біль-туга за рідним домом. Такий спустошуючий біль сигналізує про те, що особистість в умовах розчаклованого світу Модерну абсолютно відчужена: вона чужа самій собі, світові, божественній основі. І тоді вона починає шукати, де і кому вона не чужа, для кого вона рідна і небайдужа.

Відповідь напрошується сама собою. Людина не чужа домодерному світові традиції, де існує священне, духовна ієрархія, смисл і мета життя, вічність, безсмертя. Проте в сучасному десакралізованому світі людина може й не знати нічого про традицію, а ті форми мінімального "антропоцентричного гуманізму" (Ж. Марітен), що їй доступні, ніяк не натякають на те, що може існувати щось більше. І все ж виникає безпричинна туга за тим, чого немає в емпіричній дійсності. Можна припустити, що ностальгія виникає раніше, до знайомства з традицією. Ностальгія – це дещо первинне, кореневе, визначаюче, трансцендентальне. Нетематичне наперед-знання про свою рідну землю, духовну вітчизну, юність душі. Воно ніким не передається і не набувається. Досвід ностальгії – це чистий "трансцендентальний досвід", що не пов'язаний безпосередньо з соціальною практикою та історією, хоча, безперечно, може набувати певних історичних та культурних форм.

Ностальгія буває за дитинством, за рідним містом чи вулицею, за рідними обличчями тих, кого вже немає. Але передусім це внутрішня подорож додому. Як пише німецький письменник Г. Гесе в романі "Паломництво в країну Сходу", "нашою метою була не просто країна Сходу, або краще сказати країна Сходу була не просто країною чи географічним поняттям, а вона була вітчизною та юністю душі, вона була скрізь і ніде, і всі часи склали в ній єдність позачасового" [8]. Ностальгія пов'язана з меланхолією – сумом за тим, що минуло без вороття, або за тим, що можливо ніколи не настане. Проте пам'ять символічно воскрешає минуле, а уява та фантазія створюють прийдешнє. Таким чином, ностальгія – основа не лише для традиціоналізму та консерватизму, але й футурологічних утопій.

Базова ностальгія – це метафізична ностальгія, туга за расм. Досвід рая генетично закладений у глибинах колективного несвідомого людства. У зв'язку з цим варто згадати деякі молодіжні субкультури,

що апелювали до метафізичної ностальгії, бунтуючи проти сучасності. Неабияку цікавість викликає у дослідників феномен хіпі-культури з її сексуальним розкріпаченням, чорними ритмами рок-н-ролу, захопленням мистецтвом Сходу. Практика вживання психоделічних речовин у середовищі хіпі була спробою виходу атомізованого індивіда за межі повсякденного беззмістовного безособового "суспільства споживання" – у надіндивідуальну сферу. Фактично це був "ескапізм" (від англ. *escape* – втеча) – відхід від соціальної дійсності в якусь альтернативну штучну реальність. Як зазначає італійський культур-антрополог Л. Зойя в книзі "*Drugs, addiction and initiation: modern search for ritual*" [9], фактично, це були ініціатичні практики в культурі, де зникла інституціональна ініціація. Водночас, їх можна трактувати як прояв ностальгії за смыслом, за Богом, чи просто священним авторитетом. Ностальгія, що ховається за молодіжною субкультурою – не спогад того, що колись сталося і пережите в досвіді, а вираження трансцендентального досвіду вічності, безсмертя і райського блаженства. Сучасному суспільству бракує ініціатичних обрядів, які б знаменували символічну смерть і трансформацію особистості, перехід з царини природи в царину культури, від профанного до сакрального. В нашому суспільстві існує латентна потреба в ініціації, і це зпримушує нас підозрювати, що таке масове вживання наркотиків, яке має місце з кінця 1960-х років (як і заснування езотеричних груп) є хаотичним виразом цієї потреби. Наше суспільство відчуває нестачу ініціатичних ритуалів, так само як і ритуалів смерті, тому що це заборонена тема в нашому суспільстві [9, с. 50]. У момент прийому наркотиків людина переживає досвід більш або менш інтенсивної смерті Я, вона дистанціюється від раціональності, свідомості та освітленості (*lucidity*), до яких ми всі приречені головним імперативом західної цивілізації. Наркотики асоціюються з бунтом, запереченням основної західної культурної та ідеологічної домінанти. В цю домінанту входить примат раціонального над ірраціональним [9].

Постійне зростання практики вживання наркотичних речовин, особливо в розвинених країнах Заходу, є доволі показовим моментом, відмічає Ю. Евола. У 1950–1960-х роках наркотики почали сприйматися "просунутою неформальною молоддю" як життєво необхідна їжа, відповідь на екзистенційну тривогу, захист від прірви ніщо. Йдеться насамперед про молодих людей, які більш або менш гостро переживають порожнечу сучасного існування та рутинність нинішньої цивілізації і прагнуть втекти від неї [2, с. 337]. Це є вихідною першопричиною, хоча сюди згодом домішуються і більш прозаїчні фактори (мода, конформізм). Проблема наркотиків, з точки зору традиціоналізму, у тому, що тут засоби, що первісно використовувалися як допоміжні для проникнення у надчуттєве, в царину ініціатичних чи близьких до них переживань, переносяться на профанічний і "фізичний" рівень [2, с. 337]. Сучасні наркотики подібні до тих наркотичних

речовин, що їх примітивні народи приймали в сакральних цілях. Наркотики дозволяють індивіду забутись, вийти з себе, пасивно відкритися станам, які дають ілюзію вищої свободи, сп'яніння і вкрай загострюють відчуття [2, с. 339], але насправді такий вплив має руйнівний характер на персону. У давнину шамани приймали психоактивні речовини для контакту з духовною реальністю, зі світом духів, а сучасна людина переслідує єдину ціль – позбавитись напруження, травми, стресу, неврозу, відчуття порожнечі й абсурду існування. Ю. Евола підкреслює, що деякі наркотичні речовини на кшталт мескаліну викликають загострення всіх відчуттів, видіння штучного раю, сповнені ілюзорними фантазмагоріями, які не здатні відкрити двері в реальне позамежжя [2, с. 343]. Екстатичний характер наркотичного дурману відкриває шлях до вторгнення темних, демонічних сил, що оволодівають людиною.

Висновки. Світоглядна спадщина модерну – метафізичний бунт, нігілізм та ціннісний релятивізм. У пошуках шляхів компенсації негативних наслідків модерну людство стає перед дилемою: або стримати моральний хаос нігілізму за допомогою нормативної етики, або зануритись у псевдодуховні психоделічні практики. В першому випадку є ризик зведення моралі до права, що містить приховану тоталітарну загрозу. Моделюється ситуація, коли за умови встановлення тоталітарного режиму, кантівський імператив буде прекрасно працювати: "поступай так, щоб максима твоєї поведінки не суперечила нормам всезагального законодавства Третього Рейха".

Що ж до спроб компенсації нігілізму в молодіжних практиках вживання психоактивних речовин, то очевидно, що в останньому випадку йдеться про псевдодуховність, що не має нічого спільного із справжньою духовністю світових релігій. Це підтверджуються, зокрема, тим фактом, що у наркотичному стані людина здебільшого здійснює абсолютно аморальні вчинки, наприклад, зґвалтування, вбивство чи самогубство, втрачає контроль над собою. Тому все це можна назвати сурогатами духовного досвіду, "контр-ініціацією" (Р. Генон), результатом якої є не оновлення життя в духовному плані, а духовна і соціальна деградація і, врешті-решт, смерть без надії на воскресіння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Ницше. собр. соч. в 2-х т. М., 1990.
2. Эвола Ю. Оседлать тигра. М., Амфора, 1999. 412 с.
3. Фалес. Фрагменты ранних греческих философов. М., 1989.
4. Бауман З. Текучая современность. СПб., Питер, 2008. 240 с.
5. Достоевский Ф. М. Бесы. собр. соч. Т. 8. М., 1984. 570 с.
6. Кант И. Критика практического разума. К., Дух і Літера, 2004.

7. Bloom Allan. The closing of the American mind. N.Y, A Touchstone Book, 1987. 380 p.
8. Гессе Г. Паломничество в страну востока. СПб., Амфора, 2003. 380 с.
9. Luigi Zoja. Drugs, addiction and initiation: modern search for ritual. London, 1984. 203 p.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2018.

Morozov A. Nihilism and pseudo-spirituality: humanity at the crossroads.

Background. It was discovered that with the onset of the modern era, traditional values and orders that are oriented toward the divine vertices of being are rapidly eroding. Everything that exceeds the human and individual level and is aimed at the highest sacred spiritual world "not from this world" is replaced by the authority of the human mind. The scope of morality is becoming autonomous from tradition and divine authority, and as a result the rationality of the formal moral law loses the value component.

Analysis of recent researches and publications has shown that the important scientific and practical problem of the influence of nihilism remains unresolved both on theoretical searches in the academic university ethics, and on the cultural practices of modern youth.

The **aim** of the article is to identify the negative effects of nihilism and outline the possible ways of compensating them.

Materials and methods. Common scientific methods of analysis and synthesis, induction and deduction, analogies and modeling, comparative and historical-philosophical, as well as the dialectical law of double denial are used.

The **results** of the study showed that philosophical nihilism is a logical necessity for the final stage of the development of Western philosophical thought (wider - the western history of culture). The problem of nihilism is posed by the outstanding thinkers F. Nietzsche and F. Dostoevsky, later reconsidered in the philosophical critical studies of M. Heidegger and Y. Evoly. Attempting to compensate for moral nihilism (as a consequence of a metaphysical rebellion) by orienting itself to a closed, autonomous from religion, the ethics of duty, on which the categorical imperative of I. Kant is based, contains a hidden totalitarian potential. Indeed, the Kantian imperative itself can be successfully applied in human-hatred regimes with an alternative value system of coordinates. Moreover, the formalism and rationalism of the Kantian ethics causes an even greater wave of nihilism. Acutely aware of the falsehood of the modern world, young people from the subculture environment are struggling to compensate for the lack of supreme meaning through appealing to archaic pre-modern pragmatic practices with the use of psychoactive substances.

Conclusion. For the first time a moral dilemma facing modern mankind has been formulated. On the one hand, there is an intention to reduce all internal wealth of spiritual and moral culture exclusively to the legal culture, where the criterion of morality is the formal universality of the law. On the other hand, in search of application of creative irrational energy, youth rushes to the other extreme: a rebellion against the soulless alienated capitalist society through escapism – the departure from objective reality in the narcotic (psychedelic) reality. However, all this can be called surrogates of spiritual experience, counter-initiation, the result of which is not the renewal of spiritual life, but senseless spiritual and social degradation and, in the end, spiritual and physical death.

Keywords: nihilism, moral chaos, categorical imperative, metaphysical nostalgia, psychedelic practices, pseudo-spirituality.

REFERENCES

1. *Nicshе F.* Tak govoril Zaratustra. Nicshe. sobr. soch. v 2-h t. M., 1990.
2. *Jevola Ju.* Osedlat' tigra. M., Amfora, 1999. 412 s.
3. *Fales.* Fragmenty rannih grecheskih filosofov. M., 1989.
4. *Bauman Z.* Tekuchaja sovremennost'. SPb., Piter, 2008. 240 s.
5. *Dostoevskij F. M.* Besy. sobr. soch. T. 8. M., 1984. 570 s.
6. *Kant Y.* Krytyka praktycheskogo razuma. K., Duh i Litera, 2004.
7. *Bloom Allan.* The closing of the American mind. N.Y, A Touchstone Book, 1987. 380 p.
8. *Gesse G.* Palomnichestvo v stranu vostoka. SPb., Amfora, 2003. 380 s.
9. *Luigi Zoja.* Drugs, addiction and initiation: modern search for ritual. London, 1984. 203 p.

УДК 94(470+571"18":[271.2:929Аксаков]

ШИП Надія, д. і. н., професор кафедри філософії та соціальних наук
Київського національного торговельно-економічного
університету

ПРАКТИЧНЕ СЛОВ'ЯНОФІЛЬСТВО ІВАНА СЕРГІЙОВИЧА АКСАКОВА

Розглянуто православну парадигму слов'янофільського вчення 40-х-70-х років XIX ст. в Росії, історичні умови формування практичної спрямованості релігійно-філософських поглядів І. Аксакова. Визначено їх основний зміст: відношення Церкви і держави, морально-практична місія Православної Церкви в житті суспільства взагалі та російського народу зокрема.

Ключові слова: слов'янофільство, слов'яни, російський народ, народність, панславизм, публіцистика, Церква, православ'я, мораль, самосвідомість, свобода совісті.

Шип Н. Практическое славянофильство Ивана Сергеевича Аксакова. Рассмотрена православная парадигма славянофильского учения 40-х–70-х годов XIX века в России, исторические условия формирования практической направленности религиозно-философских воззрений И. Аксакова. Определено их основное содержание: отношение Церкви и государства, морально-практическая миссия Православной Церкви в жизни общества вообще и русского народа в частности.

Ключевые слова: славянофильство, славяне, русский народ, народность, панславизм, публицистика, Церковь, православие, мораль, самосознание, свобода совести.

Постановка проблеми. Історично обумовлений наддержавний, наднаціональний процес глобалізації, що супроводжується взаємопов'язаністю економічної, політичної, культурної, освітньої, релігійної сфер суспільного життя, вивчається науковцями з метою визначення